

Raymond Golden

Spesialist i barne- og ungdomspsykologi
Vestfold

Refleksjoner over en terapeutisk process Leketerapi med en traumatisert, lett psykisk utviklingshemmet gutt

I de senere år har det barneterapeutiske feltet blitt tilført impulser fra spedbarnsforskning, hvor betydningen av den kommunikative prosessen med vekt på det relasjonelle engasjementet og den affektive dialogen står sentralt. Dette omtales som det intersubjektive perspektivet innenfor nyere psykodynamisk tenkning. Det blir i denne tenkningen terapeutens anerkjennelse og totale gjensvar som ansees som viktige endringsfaktorer (Stolorow, 1983; Lombardi og Lapidos, 1990; Benjamin, 1990; Schibbye, 1996).

Spedbarnsforskningen fremhever den emosjonelle dialogen som en meningskapende prosess i seg selv som bidrar til selvutvikling. Betydningen av affektiv kommunikasjon, gjensidig samhandling og utveksling understrekes som en bærebjelke i det terapeutiske samværet (Røed Hansen, 1991). Det betyr at det terapeutiske samværet og samhandlingen utgjør rammen for ny selvoopplevelse og relasjonell erfaring. Terapiforståelse i dette perspektivet kan også bidra til å inkludere barn med mental og kommunikativ svekkelse inn i det terapeutiske landskapet (Alvarez, 1992; Binder &

Holgersen, 2001).

I denne artikkelen vil jeg gjennom kasuistikk belyse sider ved enterapeutisk prosess med en psykisk utviklingshemmet gutt. Mitt anliggende er primært å vise hvordan intersubjektiv tenkning med vekt på den affektivedialogen og samhandlingen i terapirommet, gjorde det terapeutiske arbeidet til en meningsfylt prosess. Gjennom kasuistikken ønsker jeg således å få frem at ikke bare terapeuten, men også i høy grad gutten, bidro til den gradvise utviklingen av terapeutiske "møtepunkter".

Intersubjektivitet

Et sentralt trekk ved utviklingen av objektrelasjonsteori er betoningen av den affektive kvaliteten i forholdet mellom spedbarnet og mor, og at det danner grunnlaget for senere psykologisk utvikling. Objektrelasjonsteori og senere selvutviklingsteori har betonet et interaksjonelt perspektiv. I tillegg til internalisert objektrelasjon, poengteres også betydningen av det affektive samspillet i det aktuelle forholdet mellom selvet og den andre, et subjekt-subjekt forhold (Mahler, Pine & Bergman, 1988; Bowlby, 1989; Winnicott, 1971).

Senere psykodynamisk tenkning er sterkt inspirert av nyere spedbarnsforskning hvor det inter-

- Intersubjektivitet integrerer således språk, kognisjon og følelser i forståelse av den psykologiske utviklingen

aksjonelle perspektivet står i fokus. Med spedbarnsforskningen har begrepet "intersubjektivitet" (Trevarthen, 1989) vokst frem og understreker betydningen av gjensidighet i utveksling av affektive signaler hvor barnet og omsorgsgiver gjensidig påvirker, regulerer og bekrefter hverandre. Daniel Stern (1985) har utviklet en modell

om selvets utvikling som baserer seg på antagelsen om det subjektivt opplevende spedbarnet, og hvor betydningen av gjensidige interaksjonsformer og delte opplevelser understrekes. Den følelsesmessige kommunikasjonen med gjensidighet i utvekslingen av affektive signaler blir ansett som fundamentalt for utviklingen. Affektinntoning er den ikke-verbale empatiske formidlingen som innebærer å tone seg inn på den andres opplevelses-tilstand og hvor barnet og omsorgsgiver gjensidig bekrefter hverandre gjennom deling av den affektive tilstanden. Stern beskriver således utviklingen av selvet og utviklingen av relasjoner til andre som to sider av samme sak. Det affektive samspillet mellom barnet og omsorgsgiver spiller en viktig rolle for reguleringen av forholdet mellom selvet og den andre og for utviklingen av en opplevelse av et integrert selv. Røed Hansen (1991b) omtaler intersubjektivitet som et nytt utviklingspsykologisk perspektiv. Det er knyttet til ulike kommunikasjonsnivåer som språklig utveksling, samhandling

og felles ytre fokus, samt affektiv utveksling og gjensidig oppmerksomhet. Intersubjektivitet integrerer således språk, kognisjon og følelser i forståelse av den psykologiske utviklingen.

Barneterapeutisk forståelse sett i lys av intersubjektiv tenkning

Innen det barneterapeutiske fagfeltet har fokus forskjøvet seg fra den intrapsyriske konflikten til den terapeutiske relasjonen og betydningen av kvalitative sider i møtet mellom barnet og terapeuten. Perspektivforskynningen som har funnet sted de senere årene går på at relasjonens egenverdi i terapeutisk sammenheng, understrekes så entydig og med tyngde.

Den intersubjektive tenkningen om individets utvikling har blitt viktige bidrag til forståelse og utvikling av psykoterapeutisk arbeid med barn. Parallelt med teoriutviklingens understrekning av primærrelasjons betydning for barnets utvikling, har barneterapeutisk forståelse og metodeutvikling fremhevet betydningen av selve den terapeutiske relasjonen.

Beskrivelser og begreper fra den tidlige mor-barn samspillet (det observerte barnet) blir brukt for å anskueliggjøre og forstå terapeutisk samvær og kommunikasjon med barn (det kliniske barnet); (Stern, 1985, 1995).

Røed Hansen (1996) har utdypet det intersubjektive perspektivets betydning for den terapeutiske prosessen. Hun vektlegger de terapeutiske implikasjonene en kan trekke fra spedbarnsforskningen. Det betoner at terapeutisk virksomme faktorer anses ligge i hendelser i det intersubjektive feltet mellom barn og terapeut. Følelsesspråket i den terapeutiske relasjonen forutsetter delt oppmerksomhet og medopplevelse og kjennetegnes ved at gjensidig regulering og utveksling finner sted. Dette fremheves som en meningsskapende prosess i seg selv. Terapeuten deltar i en reell relasjon med barnet og forholder seg til barnets reaksjoner og affektive uttrykk her og nå. Det er den følelsesmessige tilgjengeligheten hos terapeuten og terapeutens gjensvar og engasjement som understrekes som retningsgivende for den terapeutiske kommunikasjonen.

Vi ser altså at den intersubjektive terapiforståelsen betoner dialogen og et meningsskapende

felleskap, noe som blir overordnet symbolinnhold og symbolfortolkning. I dette ligger det også en dreining i oppfatning av terapeutrollen fra den mer nøytrale, tilbaketrukkne og analyserende terapeut til den affektbefordrende terapeut som lar seg aktivt involvere og engasjere i relasjonen.

Nils Eide-Midtsand (2002) omtaler den formidlingen som foregår via direkte samvær og følelsesuttrykk som en sentral kommunikasjonsform i psykoterapi med barn. Han har beskrevet tre ulike kommunikasjonsnivåer i barneterapi (Eide-Midtsand, 1989). Foruten språket og lekens symboluttrykk fremheves at induksjon av følelser gjennom eksternalisering av atferd og følelsesmessig uttrykk gjennom handling, blir en sentral kanal til formidling og terapeutisk kommunikasjon. Han fremhever at den grunnleggende terapeutiske dialogen føres gjennom konkret handling og tilrettelegging av rammebetingelser.

Alvarez (1992) har pekt på at utviklingen i psykodynamisk teori og teknikk i retning av to-person psykologi, har blitt en stor fordel for barneterapeutisk klinisk praksis. Hun tenker da på at endringene i forståelsen av den terapeutiske prosessen, har bidratt til å utvide målgruppen for behandling til også å omfatte grupper av barn som tidligere ble ansett som uegnet for psykoterapi. Det dreier seg om relasjonssvake og relasjonsforstyrrede barn som depriverte og omsorgssviktende, barn med vansker innen autismspekteret og med borderlineproblematikk. Dette ble mulig gjort ved at man i terapiforståelsen fanget opp barnets behov for å kommunisere på et meget grunnleggende nivå, og som kan sammenlignes med den kraftfulle pre-verbale kommunikasjonen som finner sted mellom mor og spedbarnet som et ledd i normalutviklingen.

Sammendrag av et terapiforløp

David ble henvist til Barne- og ungdomspsykiatrisk avdeling i førskolealder. Han ble vurdert å være en relasjonsforstyrret og traumatisert gutt, som hadde opplevd omsorgssvikt og seksuelle overgrep i løpet av sine tre første leveår. Han flyttet i fosterhjem hvor han ble beskrevet som apatisk og språkfattig. Ved henvisning til BUP ble det uttrykt bekymring for hans generelle utvikling som ble beskrevet som betydelig forsinket. Han viste i det daglige omfat-

tende utagerende atferd med raseriutbrudd og impulsstyrt væremåte. I perioder fremviste han også seksualisert atferd i betydelig grad, rettet både mot nære voksenrelasjoner og mot andre barn i barnehagen.

Ved utredning av hans kognitive funksjoner og evneressurser, fremsto han som en gutt med store generelle lærevansker og han ble diagnostisert som lett psykisk utviklingshemmet. Davids dobbelt problematikk med utviklingshemming i tillegg til en grunnleggende tilknytningsforstyrrelse, ble ansett som grunnlaget for hans betydelige atferdsproblemer. Etter utredningen ble det satset på omfattende tilretteleggingstiltak, blant annet i form av adferdsregulering, skjerming og spesifikk pedagogisk trening. David viste generelt utviklingsmessig fremgang i fosterhjemmet, men hans sinneutageringer og seksualiserte atferd vedvarte over tid og forsterket seg i uttrykksformen med økende alder. Spørsmålet om en leketerapeutisk tilnærming kunne være til nytte for han, ble da aktualisert.

Dramalek i sandkassa

David fant seg til rette i lekerommet fra første stund. Det virket som han raskt ble forankret i forhold til den ukentlige tiden vår. Han var nøye med selv å markere med "opptatt"-skiltet på døra når timen begynte og anga derved sin delaktighet og sitt eierforhold til rommet og samværet vårt. Timene fikk tidlig preg av å følge et fast mønster når det gjaldt innhold og valg av lekemateriell.

I en første fase av terapien som strakte seg ut i det andre året, var det sandkassa som var Davids arena. Han viste så og si ingen interesse for å utforske noe av det andre materiellet i rommet, men benyttet time etter time til å skape mikrolekesequenser i sanden eller på kanten av kassa. Han virket veldig geskjeftig og ivrig i forhold til dette, og ved starten av hver time gikk han raskt og målbevisst til kassa og "hele verden" materiellet. Da sjaltet han på en måte ut omgivelsene. Han så som regel bort eller ned når jeg hilste, og han viste ingen interesse for å ha noen "møtepunkter" med meg. Forsøk fra min side på å ta i mot han med en verbal anerkjennelse ble enten avvist eller ignorert. Han så ikke på meg hverken når han kom eller mens han lekte i sandkassa. Det føltes nesten som han ikke la merke til meg. Han markerte kan hende

på den måten at han ville være i lekens verden.

Til tider kunne sandkassa bli "overlesset" med kjøretøy av forskjellig kategorier, samt hus, trafikkskilt mm. Leken var preget av enkel handlings- og funksjonslek som i vesentlig grad fulgte et kjent mønster ved iscenesetting av ulike "dramatiske" og ulykkespregede situasjoner og hendelser: brann, bilkollisjoner, utforkjøringer, flystyrt, tyveri. Leken ble ledsaget av at David med kraftig stemmelyd illuderte utrykningskjøretøyenes sirener eller at han på annen måte vokalt understreket det voldsomme og katastrofale ved situasjonen. Davids etterligning av sykebilens sirener var livaktig og kunne høres langt utover lekerommets vegger. Disse aktivitetene hans i sandkassa var preget av

- jeg opplevde å kunne møte han i et øyeblikk av genuin blikk-kontakt og medopplevelse

korte handlingssekvenser med høyt tempo, ofte var overgangene brå og usammenhengende, og gjennom leken formidlet han en kaotisk og fragmentert preget verden. Lekesekvensene hans formidlet ikke en sammenhengende og enhetlig historie med en tydelig og avgrensende

begynnelse og slutt. Det virket som David først og fremst ville få frem det dramatiske ved selve nødsituasjonen i leken. Det virket som det var om å gjøre å få sagt ifra, at det var et stort hjelpebehov (brannbil, redningsbil, politibil, ambulanse og alle må komme samtidig). Utfallet, hvordan hendelsen endte, syntes å ha en mindre betydning i leken.

I denne første delen av terapiforløpet var det de dramatiske og voldsomme scenene i sandkasseleken som dominerte timene. David inkluderte meg etterhvert i leken i den forstand at han tildelte meg lekemateriell, og det utviklet seg snart et mønster hvor vi hadde våre "faste" leker. Leken innebar ikke bruk av figurer og det utviklet seg ikke former for rollelek der vi kunne være selvstendige aktører. I den forstand representerte vi oss selv i kraft av det materielle vi "styrte" i leken. David iscenesatte og regisserte. Aktiviteten vår gikk på at han instruerte meg om hva jeg skulle gjøre, og var ikke noe særlig interessert i "innblanding" fra min side. Til tider kunne han være kommanderende og befalende.

Det var altså David som var aktøren i leken. Han

tildelte meg rollen som tilskuer til de dramatiske hendelsene. Jeg ble "offeret" i brann, bilkollisjoner og lignende eller jeg ble innestengt og hindret fra å komme ut å søke hjelp.

Forsøk fra meg på å initiere handlingssekvenser eller reflektere noe omkring et meningsinnhold i leken, førte ikke fram i retning av mer samhandling og gjensidig utveksling. Tvert imot virket det som David ble ennå mer aktiv i å kontrollere meg og styre samværet vårt, når jeg forsøkte å ta selvstendige initiativ. Dette kom f.eks. til uttrykk når David var opptatt av å lage "stengsler" med biler på kassekanten, noe som for han var en stadig tilbakevendende måte å leke på. Han plasserte 3-4 biler ved siden av hverandre eller på tvers. Det oppstod en situasjon hvor en bil med campingvogn var innestengt mellom to stengsler. Jeg påpekte dette for han og lurte på hvordan det gikk for de som var inne i bilen. Da kjørte han campingvogn og bilen ut i sanden og krasjet voldsomt.

Andre ganger plasserte han meg på stolen ved siden av kassa med beskjeden om at "du skal sitte der". Hvis jeg tok initiativ på egenhånd i leken, for eksempel til å hente meg en leke eller forsøkte å igangsette en selvstendig handlingssekvens, kunne han stoppe opp i lekingen og vise sin irritasjon med beskjed om at "nei, du må være hjemme".

David formidlet seg kun gjennom lek. Han tok ikke initiativ til annen form for kommunikasjon og spede forsøk fra min side på invitasjon til verbal utveksling ble bryskt avvist. Da kunne han med en brysk og korrigerende tone "arrestere" meg med utsagn som "ikke snakk" og "du skal leke".

"Titt-tei" lek

Ved avslutningen av hver time – de siste fire, fem minuttene – hadde vi imidlertid en aktivitet sammen, som hadde ved seg en helt annerledes opplevelsesmessig kvalitet enn det jeg har beskrevet overfor om hvordan det meste av timen forløp. David skapte nemlig tidlig i kontakten vår en lek som kom til å forbli et fast avsluttende innslag i den ukentlige timen vår. I en av de aller første timene vi hadde sammen regisserte han en enkel form for titt-tei lek, eller "flyleken" som David etter hvert kom til å kalle den. Når jeg annonserte at det nærmet seg avslutning på timen, sier David:

”men først leke fly”. Dette var signalet om at en fast innarbeidet samhandlingssekvens skulle finne sted.

Det gikk på at vi ”styrte” hvert vårt lekefly rundt i rommet. Leken bestod i at David ”forsvant” og ”gjemte seg” under sandkassa, i vinduskarmen bak gardina eller i et av de få andre mulige ”gjemmestederne” i rommet. Plottet gikk på at jeg skulle undre meg og ”lete” etter han, for til slutt å ”finne” han. Davids overraskelse, glede og fryden over å bli ”oppdaget” syntes å være den samme hver gang. Da strålte David i ansiktsuttrykket sitt, og jeg opplevde å kunne møte han i et øyeblikk av genuin blikk-kontakt og medopplevelse. Selv om denne sekvensen var et fast innslag i timene, fikk den aldri preg av å være rutinemessig eller mekanisk. David kunne fryde seg på samme måten hver gang og ektheten i det følelsesmessige uttrykket var alltid til stede og ga en opplevelse av at vi delte noe med hverandre. Jeg opplevde det slik at jo mer undring og følelsesmessig engasjement jeg viste mens jeg ”lette etter” han, desto mer intens og kraftfull kunne han bli i sitt følelsesmessige uttrykk.

Titt-tei leken stod for en gjensidig utveksling og ble på en måte vår ”eiendom”. Den innebar en opplevelse av nærvær i kontakten og den begynte å leve sitt liv mellom oss.

Begeistring og glede i leken

”Flyleken”, som David selv kalte den, med øyeblikkene av fellesskapsopplevelse og deling, fremstod etter hvert som et bærende element i timene våre. Den avstedkom en affektiv opplevelse som i seg selv var livgivende og ga næring til utvikling i relasjonen vår. Et stykke ut i det andre terapiåret ble det etter hvert tydeligere for meg at timene endret karakter i en slik retning.

Jeg merket det først ved at ”titt-tei” lignende samhandlingssekvenser og opplevelser fikk større plass i timene. Dette innebar også at David etter hvert kunne forholde seg direkte til meg gjennom ulike aktiviteter i lekerommet og ikke utelukkende til mikroleken i sandkassa. Han initierte samhandlingssituasjoner som lignet på den initiale ”titt-tei” leken. I en periode var han opptatt av at jeg skulle vente på utsiden av terapirommet da timen begynte. Vi kommuniserte da gjennom den lukkede døren. David ga meg instruksjoner om hvordan jeg

skulle forholde meg og måten jeg skulle møte han på, da jeg kom inn i rommet. Han forholdt seg til meg ut fra et ønske om å inkludere meg i et felles prosjekt og i en opplevelsverden hvor jeg ikke bare skulle være tilskuer.

Denne form for lek utviklet seg på to forskjellige måter. Noen ganger ville David at jeg skulle lete etter han da jeg kom inn i rommet. ”Og så skal du lete”, ”og så finner du meg ikke først”, ”og så skal du lure på hvor David er”, var instruksjoner til meg. Det følelseladete ved gjenfinningen var da slående. En annen måte denne leken kunne ta retning, var at David kledde seg ut som f.eks. brannmann eller politi, og plottet hans var at jeg ikke skulle kjenne han igjen med det samme, men gå en stund rundt i rommet å lete, undre meg over hvor han var blitt av. At jeg da til slutt virkelig ”oppdaget” og kunne se David, avstedkom følelsesuttrykk av begeistring og glede hver gang.

Jeg merket også at den repeterende og dramatiske formen for lek i sandkassa som hadde dominert timene så fullstendig fra begynnelsen av, gradvis tok en mindre plass. Delvis ved at David og jeg begynte å gjøre andre ting i rommet, men også på den måten at det dramatiske elementet i iscenesettelsene ble tonet ned, og handlingssekvensene fremstod med mer kontinuitet og med et tydeligere metaforisk innhold. Et eksempel på utvidet lekerpertoar og at jeg fikk innpass som mer aktivt medlekkende, var bruken av figurer i sandkassa. I en periode var konstallasjonen ofte etablering av hvert vårt område i sandkassa med hus og tilhørende utstyr. Tema kunne da være at jeg med min alter ego figur kom på besøk til huset hans og at han ikke var hjemme. Jeg ble da fortalt at jeg kunne finne nøkkelen under trappa og kunne gå inn å vente. En slik situasjon ga meg anledning til formidle ulike følelsesmessige uttrykk og gjensvar i leken; nysgjerrighet, engstelighet, osv. Når så David ”dukket opp” innebar det også at vi ”fant” hverandre over leken i kassa ved at vi så på hverandre og kunne møtes i utvekslingen av det følelsesmessige uttrykket. Det var variasjoner over dette tema. Noen ganger var han ute og kjørte fly og jeg kunne undre meg over hvor han var. Da ”landet” han plutselig med flyet sitt foran huset. Vi kunne da utveksle en gjensidig glede over dette overraskelsesmomentet gjennom utveksling av blikk og ansiktsmimikk.

Samskapende prosesser

Lekesekvenser med samarbeid og grad av utveksling og turtaking fikk etter hvert en større plass i timene våre. Dette var lekesekvenser hvor jeg opplevde at vi kunne dele noe sammen. Et eksempel på slik lek var da han holdt på med en gravemaskin i sandkassa. David lot maskinen velte og utrykningskjøretøy kom til stedet. Jeg undret meg over hva som hadde skjedd og kom kjørende til stedet. Lignende lekesekvenser endte ofte tidligere med at det ble satt opp sperringer i veibanen for å hindre meg. Denne gangen kom jeg helt frem og kunne interessere meg, forsikre meg om at det gikk bra med maskinføreren og spørre om gravemaskinen måtte på verksted. David spurte da "kan du

I denne leken ble vi begge selvstendige aktører i det intersubjektive feltet.

kjøre meg hjem?", hvor på jeg med min kranbil hjalp David med gravemaskinen til huset hvor han bodde. I denne redningsaksjonen var det mye samarbeid, samhandling og turtaking: få gravemaskinen på plass på hengeren, passe på at

vi holdt oss på veien, holde andre trafikkanten unna osv. I denne leken ble vi begge selvstendige aktører i det intersubjektive feltet.

Samhandlingssekvensene synes å bli drevet fram når jeg var aktiv med å beskrive og sette følelser til leken hans. David bidro selv aktivt med å iscenesette mine gjensvar. Beskjeder til meg som "og så sa du oi, oi" eller "og så sa du nei å nei", gjentok seg ofte og var et signal om at han ønsket at jeg skulle ordsette og ledsage leken hans med følelsesbetoning. Dette var verbale uttrykk som jeg hadde brukt i en del sammenhenger når jeg tonet meg inn på leken hans og skulle gi den et følelsesmessig uttrykk, også ledsaget av et kroppsspråk med gester og intonasjon. David ba altså om mer av dette ved å fortelle meg hvordan han ønsket mine gjensvar, at jeg aktivt lot meg engasjere og ga følelsesmessige uttrykk: "og så lo du", "og så ble du sinna". I en periode av terapien ble dette et sentralt element i dialogen vår. Mens det tidligere så ut til at David først og fremst ønsket meg som en tilskuer, ble han etter hvert opptatt av at jeg følelsesbetonte leken. Det virket som min funksjon i denne fase av terapien først og fremst var å sette liv til leken hans.

Han kunne f.eks. fryde seg når han kjørte mot forbudsskiltet med lekebilen i sandkassa, mens jeg ga hendelsen et emosjonelt ladet uttrykk i form av et "oi, oi" eller "nei, å nei".

Rollelek med metaforisk overføringsinnhold

Mikroleken i sandkassa med det dramatiske innholdet avtok som sagt i omfang og intensitet. I siste halvdel av terapiforløpet var det et større tilfang av samlek og rollelek, enten ved at vi var direkte aktører i leken eller ved bruk av alter-ego figurer. Traumebelagte tema kunne fortsatt være tilstede i timene, men med den forskjell at de på en mer direkte måte ble brakt inn i samhandlingen. I en del timer var David opptatt med å regissere lek i tilknytning til dukkehuset hvor vi ved våre figurer hadde hvert vårt boligområde. Lek med metaforisk overføringsinnhold utspant seg i disse timene. Tema handlet ofte om å bli innestengt, å være utsatt for brann eller å bli hindret i å komme ut. David kunne skifte posisjon mellom påfører av onde til å være redningsmann. Omsorgstemaer var også tilstede i den metaforiske utformingen. Et eksempel på en slik lek var da David "styrte" et fly gjennom rommet. "Det er David som er i flyet, og han styrter", var Davids budskap til meg.

Etter "flystyrten" utviklet han temaet videre i en samhandlingskontekst hvor han ville at vi skulle leke at han kom på sykehus. Han hentet en figur til oss hver og duplo sykehusmateriell. Via lekefiguren var han pasienten som ble lagt i ambulansen, hadde det vondt og måtte på sykehus og opereres. Min rolle var dels å være ambulansesjåfør som brakte han til sykehuset, for så via min lekefigur å komme på besøk til pasienten, måtte vente på gangen, men tilslutt kunne jeg komme inn til pasienten. Jeg kunne gjennom utviklingen av dette leketemaet vise følelser av bekymring, letelse og glede. At jeg ledsaget leken med følelsesmessige betoning, så ut til å være befordrende for Davids utvikling av lekesevensen. I leken satt jeg på venterommet og med kroppsspråk og bekymret mine, undret meg: "å, nei, nå lurer jeg veldig på hvordan det går med David?" Da tok David også rollen som doktoren, som med en hemmelighetsfull og høytidelig mine kom ut på venterommet og erklærte: "Du må vente litt. Han blir frisk". David

brukte ikke mange ord, men det var en følelsesmessig utveksling som var tilstede gjennom utfoldelsen av denne lekesekvensen.

I den først tiden sammen med David undret jeg meg ofte over hvordan den lille sekvensen med titt-tei lek stod i kontrast til det repeterende lekemønsteret som timen for øvrig bestod av. Etter hvert forstod jeg dette som uttrykk for to parallelle prosesser i det terapeutiske arbeidet og som begge var nødvendige for David.

Det traumatiserte barnets formidling via dramalek

Det symbolske uttrykket i Davids lek var slående. Det gjentagende mønsteret og det dramatiske innholdet i leken, kan forstås som et uttrykk for at David gjennom leken formidlet traumebelagte opplevelser og hendelser fra sitt eget liv, og at han ved hjelp av leken skiftet posisjon fra det å ha vært offer og overgrepsutsatt til å være aktør og handlingskompetent.

Denne form for dramalek kjennetegner traumatiserte barns lek. Traumebelagte hendelser kommer til uttrykk på en mer direkte og virkelighetsnær måte enn det mer metaforiske språket som kjennetegner den frie fantasileken som man finner hos barn med mer normale livserfaringer (Eide-Midsand, 1991, s.871).

En målsetting med terapien i denne fasen var å skape en større meningssammenheng for han gjennom en deltagende terapeutrolle, hvor jeg f.eks. tok initiativ til å forlenge de oppstykkede lekesekvensene ved å peke på sammenhenger, komme med forslag til løsninger, ta egne initiativ i leken osv. Begrepet "hopknytning" som ble anvendt av Gudrun Seitz ved Ericastiftelsen (Lantzourakis, 1995), kan benyttes for å beskrive denne terapeutholdningen. "Hopknytning" forutsetter at barnets symbolskaping i leken innebærer en legende og integrerende prosess i seg selv. Terapeutens rolle blir å fange opp og være en mottakende part for barnets agenda og temaene som formidles i leken, uten å komme med direkte fortolkninger som relaterer seg til barnets liv. Terapeuten er ikke en som skal forsøke å avdekke, men være en som tar imot formidlingen (Eide-Midsand, 2002c). Når David f.eks. iscenesatte en situasjon hvor det oppstår brann i en buss, ble mitt gjensvar å iden-

tifisere meg med passasjerene og innta en rolle i leken som bestod i å komme med forslag om hva som kunne være lurt å gjøre. Som terapeut oppfattet jeg at brannen som symbol kunne hensepeile på Davids dramatiske livserfaringer, uten å bli direkte fortolkende i forhold til hans eget liv.

Å ta imot og romme budskapet

Jeg opplevde at mine forsøk på å skape en meningssammenheng i hans kaotiske lekeverden, ikke førte frem. David lot meg ikke slippe til leken og det ga lite rom for å utvikle noen samhandling. Når jeg undret meg eller reflekterte omkring det som foregikk i leken, ble dette som oftest neglisjert eller avvist. David levde "sitt eget liv" i leken og terapeuten opplevde å bli "utestengt". På mange måter kjentes det som å bli tildelt rollen som "tilskuer". Det å bli "parkert på sidelinja" under store deler av timen mens David iscenesatte sin dramatiske lek, var en krevende prosess for terapeuten. Det ble en besværlig veksling mellom å forsøke være spontant medlevende i lekesekvenser, for så å måtte innta rollen som observatør og bli helt regissert av David, lytte og ta imot budskapet hans.

Det som kom til uttrykk i denne fase av terapien kan forstås slik at David projiserte sine vonde opplevelser over på meg gjennom leken og måten han utformet den på. Det kan forstås slik at han gjennom leken påførte meg elementer av de sammenlidelser som han selv hadde blitt utsatt for. Som terapeut ble jeg den som kunne ta imot og beholde hans avmaktfølelser. På denne måten fikk David formidlet sin dramatiske historie. Denne induktive formidlingen gjennom lekens dramatiske uttrykk (Eide-Midsand, 2002b, 2002c) gjorde han i stand til å uttrykke sine livserfaringer.

På den annen side er det vel nettopp slik, at det David trengte i denne fasen av terapien, var en tilskuer og tilhører. Han trengte å få fortalt sin historie først, før han kunne "oppdage" den andre i rommet. Min oppgave var å være tilstede og ta imot, og at det i seg selv hadde en helende effekt for David.

Øyeblikket av å kunne dele en følelsesmessig opplevelse mot slutten av timen bidro til å demme opp for min resignasjon. Jeg opplevde at gjennfinningsleken kunne åpne porten inn mot en in-

tersubjektiv verden mellom oss. Jeg valgte å forstå dette som uttrykk for at David søkte seg ut av sin "aleneverden" i sandkassa og mot meg i relasjonen. David uttrykte det også på denne måten overfor sine fosterforeldre: "Jeg trenger å komme til Raymond".

Bekreftelse og anerkjennelse gjennom det følelsesmessige møte

Når jeg forsøker å forstå forløpet i den enkelte time slik det utfoldet seg i den første del av terapien, så slår det meg at for David representerte titt-tei leken mot slutten av hver time en bekreftelse på at jeg hadde vært villig til å ta imot, og at jeg hadde tålt hans traumer. Han lekte titt-tei, fordi han trengte denne bekreftelsen på at jeg hadde sett hans drama. Mine gjensvar i leken som bestod i å finne ham og se han, ble et konkret bevis for en slik anerkjennelse.

I sin studie av terapeuters erfaringer av forandringsprosesser i barneterapi, oppsummerer Gunnar Carlberg (1999):

"Sentralt i nesten alle vendepunktliggende forandringer er at et følelsesmessig ladet møte oppstår mellom terapeuten og barnet og at en tydelighet skapes. Forandringer er ofte forbundet med et sterkt følelsesmessig møte hvor barnet og terapeuten kommer nærmere hverandre og da kan se hverandre tydeligere som atskilte individer. Noen ganger oppstår møtet i delingen av en følelse av glede, latter eller at barnet uttrykker en sterk følelse ved sin væremåte eller i ord. Betegnende for disse møtene er at det er intersubjektive møter. To subjekt møtes, påvirker og bekrefter gjensidig hverandre". (s.222, min oversettelse)

Jeg oppfatter det slik at "flyleken" som David holdt fast ved gjennom hele terapiforløpet, hadde en slik følelsesmessig opplevelseskraft som Carlberg beskriver. "Vendepunkter" i psykoterapi er ifølge Carlberg sjelden knyttet til en dramatisk forandring som vedvarer, men må snarere forstås ut fra et kontinuum, der også forandringer hvor "prosessen går videre", inngår (1999, s.220). I kontakten med David fremstod den avsluttende titt-tei leken som et vendepunkt i den enkelte time. Det intersubjek-

tive møtet fremstod i en "rendyrket" form og stod i kontrast til timen forøvrig. Senere i terapiforløpet ble de vendepunktliggende erfaringene knyttet til et større tilfang av titt-tei pregede samhandlingsformer i samværet vårt.

Følelsesspråket

Forandringene i terapiforløpet forbinder jeg med at den affektive dimensjonen ble brakt inn i lekerommet og fikk en sentral betydning for å regulere samværet vårt. Jeg har valgt å forstå det slik at følelsesspråket som David ønsket å få en "smakebit" av i hver time, etter hvert ble en stadig større drivkraft til å regulere samspillet og utvekslingen. "Vitalitetsaffekt" og "affektiv inntoning" hos Stern (1985) ble i denne sammenheng viktige forståelsesbegreper. Ut fra opplevelser av utestenging ble det tydelig for meg hvor viktig det ble å tone meg inn på hans fokus i leken. Og jeg fikk erfare hvor viktig det var for David å få denne følelsesmessige tilførselen. Han begynte å spørre om jeg kunne bekrefte han med et følelsesspråk. Forsøk på å være tilstede i hans oppmerksomhetsfokus, forsøke å følge leken hans med følelsesmessig innlevelse, prøve å sette "liv" til leken hans, er uttrykk for en slik medopplevende tilstedeværelse.

Det er min forståelse at når den affektive dialogen fikk en større plass i samværet vårt, utviklet det seg samtidig en forsterkende prosess som ble en døråpner for at det kunne skapes flere møtepunkter med samlek og medopplevelse i timene. Det ble skapt en arena for gjensidig påvirkning og utveksling. Som terapeut merket jeg at jeg lot meg påvirke. Davids følelsesmessige uttrykk virket befordrende for mitt engasjement til å være medlekkende og medopplevende. Hans innlevelse og begeistring ga meg inspirasjon til å kunne bekrefte og gi gjensvar.

Gjensidig anerkjennelse

Jessica Benjamin (1990) fremholder den gjensidige anerkjennelsen som kjerneelementet i intersubjektivitet. Hun poengterer at terapeutisk endring skjer i vekselvirkningen mellom intrapsykiske fantasier og møtet med den virkelige ytre andre. Anerkjennelse består i utviklingen av en kapasitet til å

se den andre personens subjektivitet i samværet. Det å se subjektet hos den andre innebærer også å få tilgang til erfaringer om seg selv som noe forskjellig fra den andre. Differensieringen er en kontinuerlig prosess av sammenbrudd og reparasjon i møtet mellom den indre og ytre virkelighet (s.33).

Jeg tenker at slik prosessen med David utviklet seg, kan den forstås i dette perspektivet. Indre fantasier og forestillinger kom fortsatt til uttrykk gjennom induksjon og overføring, og ble gjennom utviklingen av samhandlingen i større utstrekning brakt inn i det reelle samværet vårt. Sykehusscenen kan reflektere den gjensidige anerkjennelsen som Benjamin omtaler. Ved at jeg anerkjente hans behov for å bli ivarettatt og få hjelp, kunne han forholde seg anerkjennende til mine gjensvar og derved også gi uttrykk for noe som var en selvstendighet hos han. Vi anerkjente hverandre som adskilte og opplevende subjekter. Vi var begge aktører i det intersubjektive feltet, og David kunne være "agent i eget liv".

Oppsummerende refleksjon

I etterkant ser jeg tydeligere at terapiforløpet besto av faser. I det første stadiet av terapien var det leken i sandkassa og dens dramatiske uttrykksform som var det dominerende innhold i timene. Det er min forståelse at i prosessen med David var det innledningsvis ikke opp til meg som terapeut å innta en rolle hvor felles fokus, inntoning og affektiv dialog stod i sentrum. Han var lite tilgjengelig for møter av den karakteren. Han hadde sin historie han ville formidle først. Denne fasen gled over i en periode i terapien hvor den affektive dialogen i det reelle samværet fikk en stadig større plass. Terapien ble avrundet ved at relasjonelle møtepunkter hadde fått plass både gjennom det direkte samværet og i lekens symbolske verden. Slik jeg forstår samværet med David handlet det om å gi "et rom" hvor hans kaos, avmaktfølelse og hjelpeløshet fikk utspille seg og bli tatt imot av meg som terapeut. Derfra vokste behovet for bekreftelsen og anerkjennelsen i det intersubjektive møtet stadig sterkere fram. Og på den måten kunne han skaffe seg nye relasjonelle erfaringer.

Et formål med denne artikkelen har vært å få frem betydningen av den emosjonelle utvekslingen og det medopplevende engasjement, og som gjør

at samværet med David oppleves som en meningsfull terapeutisk prosess. "Flyleken" vår ble prototypen på den affektive dialogen og ble på en måte vår felles eiendom. Den hadde i seg opplevelsen av bekreftelse og anerkjennelse. Et poeng synes det å være at i timene våre var det David selv som ba om denne bekreftelsen. Han ville at "flyleken" skulle være der som noe bestandig. Hva var det han med dette søkte i møtene våre?

Killingmo (1992) har samlet nyere psykoanalytisk tenkning i en formulering, som også kan stå som et svar på Davids søken:

"Det synes å være slik at mennesket konstant søker en spesiell opplevelseskvalitet i sin interaksjon med andre, en affektiv tilbakemelding som stadfester selvets intaktitet og derved bidrar til en spontan eller ureflektert følelse av meningsfylthet". (s.8)

Titt-tei lek forbindes gjerne med den tidlige, preverbale og affektadede utvekslingen mellom barnet og foreldrene. Den fremstår som et genuint intersubjektive møte hvor de gjensidig påvirker og bekrefter hverandre. Natterson (1993) er opptatt av at det er en parallell mellom foreldre-barn relasjonen og den barneterapeutiske relasjonen. På samme måte som forelder og barn, er terapeut og pasient en dynamisk og gjensidig sammenbundet dyade (s.46). Med henblikk på Davids belastende bakgrunn med svekkede og forstyrrede relasjonelle erfaringer, fremstår den kommunikasjonsformen hvor han fikk anledning til å gjenvinne tapte eller reparere ødelagte relasjoner, som et bærende element i terapien. I dette perspektivet ble heller ikke tilstedeværelsen av språklig metakommunikativ samværsform bestemmende for hvorvidt en terapeutisk prosess kan finne sted. Davids begrensninger i så måte syntes ikke å være til hinder for at han kunne nyttiggjøre seg terapien.

Det er i lys av dette perspektivet jeg tenker at flere barn innen barnepsykiatrien vil kunne nyttiggjøre seg leketerapi enn de som får et slikt tilbud i dag. Det er grunn til å tro at begrensninger i utvalget av barn som får dette tilbudet, ikke utelukkende er knyttet til ressursproblemer og kostnad-nytte tenkning. Det er i alle fall min erfaring fra arbeidet med David, at leketerapeutisk tilnærming basert på en intersubjektive tenkning, vil kunne være et nyttig supplement også for barn med kognitiv og kommunikativ svekkelse og som har psykiske og at-

ferdsmessige vansker.

I denne artikkelen har jeg fokusert på prosessen i det psykoterapeutiske arbeidet med David. Individualterapien var et element i en mer omfattende tiltakskjede hvor det fra BUP også inngikk veiledning til fosterforeldrene, bistand med hensyn til tilretteleggelse av rammebetingelser i skole og hjem, samt medikamentell behandling. Effekten av ulike tiltak kan vanskelig vurderes isolert, men må sees i en helhetlig sammenheng. Her vil jeg nøye meg med å konstantere at alle parter var fornøyde med det som ble oppfattet som en grad av bedret fungering og tilpasset utvikling hos David. Da jeg avsluttet min kontakt med han, gikk tilbakemeldingene ut på at den seksualiserte atferden var forsvunnet og at de atferdsmessige utageringene ikke var fullt så påtrengende.

Det er min forståelse at terapien ga David vekstmuligheter og ble et bidrag i retning av en positiv utvikling for han. Den var en arena hvor han kunne "kvitte seg med" et stort indre trykk av traumebelagte fantasier og forestillinger, slik at disse ikke lenger ble fullt så styrende for hans måte å møte andre på. Videre at de relasjonelle erfaringene han fikk i lekerommet var noe han trengte og som han kunne ta med seg videre i livet. De delte opplevelsene og de terapeutiske gjensvarene ga ham nye og annerledes opplevelser og erfaringer, noe som kunne bidra til endring i selvpoppfatningen og dermed også til endret opplevelse av forholdet til andre.

Davids egne ord slik han formidlet det til fosterforeldrene, kan på en rørende måte fortelle noe om hva de tre årene i lekerommet hadde betydd for han. I den aller siste timen vi hadde sammen ønsket jeg å gi han noe håndfast som han kunne ha med seg som et minne fra tiden vår sammen. Jeg valgte en glattslipt oval stein, som i størrelse var slik at den kunne hvile godt i en barnehånd. Beveget man på den, glitret det i den. Da David fikk steinen holdt han den lenge opp mot kinnet mens han lot blikket hvile i mitt. Han trengte ikke ordene for å få formidlet det følelsesmessige uttrykket.

Senere på dagen da han kom hjem og viste steinen til fostermor, uttrykte han seg slik: "Den skal jeg ha å kose med når jeg er lei meg".

David hadde fått "en ledsager" på den vanskelige veien videre.

Referanser

- Alvarez, A. (1992). *Live Company. Psychoanalytic Psychotherapy with autistic, borderline, deprived and abused children*. London: Routledge.
- Benjamin, J. (1990). An Outline of intersubjectivity: The development of recognition. *Psychoanalytic Psychology*, 7 (suppl.) 33-46.
- Binder, P.-E. & Holgersen, H. (2001). "Picking up the rope" Psychotherapy and change in the autistic spectrum of pathology. *Stensil fra kongress i psykoterapi, Trondheim*.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment*. London: Tavistock.
- Carlberg, G. (1999). *Vendpunkter i barnpsykoterapi. Psykoterapeuters erfaringer av forandringsprosesser*. Stockholm: Pedagogiske institusjonen.
- Eide-Midsand, N. (1989). Tre kommunikasjonsnivåer hos barn i psykoterapi. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 26, 370-390.
- Eide-Midsand, N. (1991). Traumatiserte barns dramalek: Noen typiske trekk ved posttraumatisk lek, illustreret med utdrag fra en tolvårings dramatisering av sine misbrukserfaringer. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 28, 871-884.
- Eide-Midsand, N. (2002a). Den barneterapeutiske dialogen: I Formidling gjennom handling og tilrettelegging. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 39, 595-601.
- Eide-Midsand, N. (2002b). Den barneterapeutiske dialogen: II Induktiv formidling. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 39, 707-714.
- Eide-Midsand, N. (2002c). Den barneterapeutiske dialogen: III Formidling gjennom symbollek og induktivt drama. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 39, 806-814.
- Hansen, B.R. (1991a). Betydningen av oppmerksomhet og samspill i psykoterapi med barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 28, 779-788.
- Hansen, B.R. (1991b). Et nytt utviklingspsykologisk perspektiv. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 28, 568-578.
- Hansen, B. R. (1996). Den affektive dialogen i psykoterapi med barn. I M. Kjær (red.) *Skjønner du? Kommunikasjon med barn*. (ss.79-96). Oslo: Kommuneforlaget AS
- Killingmo, B. (1992). Om bekreftelse i psykoanalyse. *Stensil fra Nordisk Psychoanalytisk kongress, Reykjavik*.
- Lantzourakis, A. (1995). *Barnpsykoterapeutisk me-*

todik – några infallsvinklar. Stockholm: SfpH monografserie nr. 40.

- Lombardi, K. & Lapidos, E. (1990). Therapeutic engagements with children: Integrating infant research and clinical practice. *Psychoanalytic Psychology*, 7, 91-103.
- Mahler, M., Pine, F. & Bergman, A. (1988). *Barnets psykiske fødsel*. Oslo: Gyldenda.
- Moe, V. (1996). Selvutviklingen og det affektive samspillet. I: M. Kjær (red) *Skjønner du? Kommunikasjon med barn*. (ss.21-47) Oslo: Kommuneforlaget AS.
- Natterson, I. (1993). Turningpoints and intersubjectivity. *Clinical Social Work Journal Vol. 21*, No. 1, Spring 1993.
- Schibbye, A-L. (1996). Anerkjennelse: En terapeutisk intervensjon. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 33, 530-537.
- Stern, D. (1985). *The interpersonal world of the infant. A view from psychological and developmental psychology*. New York: Basic Books.
- Stern, D. (1995). *The Motherhood Constellation: A unified view of parent – infant psychotherapy*. New York: Basic Books.
- Stolorow, R.D. (1983). Intersubjectivity in psychoanalytic treatment. *Bulletin of Menninger Clinic*, 47, 117-128.
- Trevarthen, C. (1989). Origins and directions for the concept of infant intersubjectivity. *Newsletter of the society for Research in child Development*
- Winnicott, D. W. (1971) *Playing and reality*. London: Routledge.

Abstrakt

Artikkelen beskriver et terapiforløp og terapeutens refleksjoner. Terapiforløpet belyser intersubjektivitetens viktighet i barneterapeutisk sammenheng og viser at terapi kan ha effekt selv om temaene ikke blir belyst kognitivt eller er gjenstand for tolkning. Artikkelen tar for seg en gutt med diagnosen mild psykisk utviklingshemming og traumeopplevelser, som vanligvis ikke ville få psykodynamisk orientert leketerapi som behandling. Den affektive utvekslingen og terapeutens medopplevende anerkjennelse står sentralt i den terapeutiske prosessen.

Abstract

The aim of this paper is to describe a psychotherapeutic process with a traumatized child with mild cognitive problems. The focus is on the therapist's reflections and the relevance of intersubjectivity.

Keywords: Psychotherapy, dynamic, child.

Søkord, søkeord: Psykoterapi, dynamisk, barn.

Raymond Golden er spesialist i barne- og ungdomspsykologi med videreutdanning i psykoterapi med barn og ungdom. Han er ansatt i Psykiatrien i Vestfold og er psykolog ved barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk for nordre Vestfold i Holmestrand.

raymond.golden@piv.no